

Riksantikvaren

Postboks 1483 Vika
0116 OSLO

Deres ref

2024/1391

Vår ref

2024/6233-WEF

Dato

28.06.2024

Bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø - Høringsinnspill fra Universitetsmuseet i Bergen

Universitetsmuseet i Bergen, UiB, viser til brev med vedlagt notat datert 08.05.2024 med «Bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø – høring av forslag». Vi takker for muligheten til å presisere våre synspunkter og er glade for å se at flere av våre forslag og kommentarer til tidligere utsendt disposisjon (se RA ref 2024/3248, datert 11.03) er tatt til følge.

Innledningsvis vil vi fremheve at Riksantikvarens forslag til bevaringsstrategi for kystens kulturmiljø er et godt utgangspunkt for ivaretagelse av disse miljøene. Forslaget klargjør den komplekse situasjonen og de mange sammensatte utfordringene som landbrukets kulturmiljø står ovenfor. Riksantikvaren ber særlig om tilbakemelding på avgrensning og deltema, og vi velger derfor å delvis bygge videre på tidligere innspill, og spesifiserer hovedtrekkene i disse i forhold til dette forslaget.

Generelt

Sammenlignet med bevaringsstrategien for kystens kulturmiljøer mener vi at Riksantikvarens forslag til bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø er betydelig mer gjennomarbeidet, hvor roller og ansvar for gjennomføring er bedre beskrevet. Samtidig savner vi en tydeligere beskrivelse av hvordan undertemaene skal finansieres, styres og forvaltes i praksis.

Vi har forståelse for at det er vanskelig å skrive en slik bevaringsstrategi i økonomiske nedgangstider. Til tross for dette hadde vi likevel håpet at dette forslaget kunne være noe mer konkret når det gjelder økonomisk inndekning av deltemaene og deres resultatmål. Det eneste konkrete som nevnes her er kulturminnefondet. Dette er imidlertid øremerket til stående bygninger, og favner dermed bare om en liten del av det denne strategien er ment å favne. Vi mener det er viktig å understreke at den statlige overføringen må styrkes for å sikre at strategiens mål kan nås.

Strategiens avgrensning

Universitetsmuseet er enig i at det er viktig med klare prioriteringer, tiltak og avgrensning for å oppnå best spissing og effekt. I innspillrunden etterlyste vi en noe større og videre avgrensning. Vi ser det som svært positivt at mye av dette er innarbeidet i det foreliggende forslaget og har følgende innspill:

Geografisk og tidsmessig variasjon. I et så variert geografisk, klimatisk og topografisk land som Norge er det viktig å være oppmerksom på den store bredden og fleksibiliteten innenfor jordbrukets tilpasninger og kulturmiljøer. Variasjonen spenner fra de typiske kornbygdene til fjordlandskapetets gårder med vekt på stølsdrift og sekundærproduksjon, til lyngheidriften på kysten, fiskerbondens blandingsserverv og til de mange særskilte hylle- og fjellgårdene. Fleksibilitet og variasjon i rom og tid er derfor noe som i større grad må fremheves i forslaget. Å henvise til ordninger og kartlegginger som Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) eller Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) som er «tradisjonelle» instrumenter innen kulturminnevernet, kan ut fra bevaringsstrategiens mål og formål ha motsatt effekt, der nettopp de mer komplekse sammenhengene usynliggjøres.

Jordbruksnæringens kompleksitet. Bevaringsstrategien omfatter kulturmiljøer som kan knyttes til landbruksnæringen, men også andre miljøer (se. s. 8) som indirekte påvirkes av landbruket. Som næring er det historiske landbruket en blandingsøkonomi, der fiske, sanking (som tang, bær, dun og egg), jakt og andre binæringer har vært avgjørende for overlevelse, men også konstituerende for sosiale relasjoner og kulturelle skikker og levemåter. Det er problematisk å utelukke sporene etter disse aktivitetene, spesielt når det gjelder historisk og forhistorisk jordbruk.

Utmarkens kulturmiljøer. Det er positivt at reindriftens kulturmiljøer har fått et eget undertema i det nye forslaget. I et overordnet perspektiv for bevaringsstrategien er det dessverre problematisk at sporene etter utmarksbruk spiller en liten rolle i strategien. Mange av disse kulturminnene er truet, ofte oversett eller dårlig kjent, samtidig som de har hatt stor betydning for utformingen av kulturlandskapet. Under annen utmarksbruk knyttet til landbruk ser vi at det igjen særlig er utmark i betydningen skog og fjell som vektlegges. Vi er enige i at det er viktig med en sterk fremheving av stølsdrift og de store utfordringene en står ovenfor knyttet til gjengroing som en følge av strukturendringer i samfunnet og som en konsekvens av globale klimaendringer. I denne sammenhengen vil det imidlertid også være viktig å ha oppmerksomhet på at mange av de samme prosessene også er en sterk trussel mot landbrukets utmarksområder i kyst og fjordnære strøk.

Vi ønsker derfor spesielt å fremheve de mange sporene etter lyngheidrift fra kysten i sør til Lofoten i nord, et kulturlandskap som i dag for en stor del har forsvunnet. Det kan her vises til Miljødirektoratets rapport om kystlyngheiene, «Kystlyngheiene i Norge – Kunnskapsstaus og beskrivelse av 23 referanseområder»: «Fra nord til sør har de kulturbetingete lyngheiene vært den viktigste utmarksressursen til kystbefolkningen, som de var helt avhengig av for å overleve» ([m23.pdf \(miljodirektoratet.no\)](#)). Totalt sett har mer enn 80% av de kulturbetingete lyngheiene i Europa gått tapt siden begynnelsen av 1800-tallet. I rapporten vises det til at i Norge startet denne utviklingen senere, og det er særlig etter siste verdenskrig at mye av kystlyngheiene har forsvunnet. De viktigste årsakene til dette er gjengroing grunnet sterkt redusert utmarksbeite, tilplanting med skog og spredning av frøplanter fra plantefeltene (særlig sitkagran), oppdyrking og overflategjødsling. Nedbygging er også knyttet til nye

næringer som oppdrett, oljeboring og vindmøller, og til sist er anrikning i jordsmonnet av nitrogen fra luft og nedbør, hittil mest merkbart på sørlige del av Vestlandet, en trussel mot kystlyngheiene.

Immaterielt og materielt samspill. Det er positivt at man i forslaget understreker betydningen av samspill mellom immateriell og materiell kulturarv. Dette kan med fordel eksplisitt tydeliggjøres som et eget resultatmål.

Grønn kulturarv. I det forslaget til bevaringsstrategi sies det svært lite om de biologiske rammene for landbruket og hvordan de er i endring. I en tid der landbruket blir stadig mer industrialisert med tap av naturtyper og artsmangfold som resultat, og landskapet også står overfor store endringer som følge av klimaendringer, burde en diskusjon om den biologiske kulturarven være sentral. Om dette ikke kan innarbeides i de ulike deltemaene foreslår vi at dette med fordel burde være et fremtidig undertema.

Strategiens foreslåtte deltema

Deltema 1 – Bygninger i jordbruket. Vi støtter at dette deltemaet er avgrenset til å omhandle allerede fredete bygninger og bygningsmiljøer. Innenfor deltemaet bør det likevel også inkluderes en problemstilling som undersøker selve premissene for at levninger og miljøer gis vern, og om fredningsvedtakene - gitt den økte kunnskapen som bevaringsstrategien vil gi - eventuelt bør revideres. Vi ser en viss fare for at fokuset i dette temaet, selve bygningene og visse utvalgte typer bygninger, risikerer å bli altfor objektorientert. Man mister dermed lett de sammenhengene som bevaringsstrategiene er ment å beskytte, bruke og binde sammen på en langsiktig og bærekraftig måte. Verdien av enkeltbygninger avhenger av brukssammenhengen og det økologiske og økonomiske landskapet de en gang inngikk i. Å tydeliggjøre dette bør i seg selv være et av resultatmålene.

Deltema 2 - Jordbrukslandskapet går på tvers av flere av de andre foreslåtte deltemaene, og resultatmålene er på mange måter overordnede for hele bevaringsstrategien. Det er derfor bra at særlig den arkeologiske dimensjonen er fremhevet i forslaget. Kanskje burde derfor strategiens forhold til kulturminnelovgivningen i sin heilhet avklares nærmere - innebærer den foreslåtte strategien for eksempel at flere etterreformatoriske kulturminner burde fredes - og hva er i så fall de praktiske konsekvensene?

Deltema 3 – Kulturmiljø i skogen. Jordbrukets spor i skogen og bruken av den over tid står sentralt flere steder i Norge. Samtidig er mange av dagens skogområder produkter av nyere tids planting. Mange av de sporene som finnes i skogen i dag som er truet av skogbruket, er rester etter menneskelig aktivitet i en tid da landskapet var mer åpent, og viser den raske endringen i landskapstyper. Dette gjelder særlig i mange av kyst- og fjordstrøkene der skogplanting i etterkrigstiden har ført til store endringer i kulturlandskapet og skader på forhistoriske kulturminner. I forbindelse med deltema 3 mener vi derfor det er viktig å skille mellom jordbrukets kulturminner i skogensom en del av mer «industrialiserte skoger» i innlandet, og kulturmiljøene i kystområdene transformert av planteskog de siste 100 år.

Det svært positivt at strategien legger opp til kartlegging av kulturminner i skogsområder. Her kan det være nyttig å se på det som er gjort i Sverige mellom 1996 og 2002 (prosjektet Skog och historia - Skogsstyrelsen, Läns museerna och Arbetsmarknadsverket) og Finland 2010 og fremover (Inventering av kulturarvsobjekt i naturskydds- og ödermarksområden - Forststyrelsens Naturtjänster).

Deltema 4 – Kulturmiljø etter reindrift er en viktig tematikk og Universitetsmuseet ser positivt på at Riksantikvaren har valgt å skille mellom reindrift på den ene siden og utmarksbruk knyttet til landbruk på den andre (se også avsnittet «Utmarkens kulturmiljøer» over). Reindrift er en så egenartet driftsform og med tilhørende levesett at den med fordel kan fremheves som et eget deltema. Dette vil bidra til å styrke oppmerksomheten på forskning og vern rundt urfolksproblematikk og reindriftenes kulturmiljø i en tid der den stadig settes under større arealpress.

Vennlig hilsen

Kari Loe Hjelle
Direktør
Universitetsmuseet

Bjørn Nilsson
leder
Avdeling for kulturhistorie

Dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen håndskrevne signaturer.